

УДК: 159.9:614.87/.88

Миронець С.М., к. психол. н., доцент, доцент кафедри психології Київського національного торговельно-економічного університету

ПСИХОЛОЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ РЯТУВАЛЬНИКІВ МІЖНАРОДНОГО КЛАСУ

У статті наведено актуальний стан та перспективи розвитку ДСНС України на шляху до набуття українським корпусом рятувальників повноправного членства в Міжнародній консультативній групі ООН з проведення пошуково-рятувальних операцій в умовах міста - "ІНСАРАГ". Наведені деякі особливості психологічного забезпечення діяльності фахівців зведених рятувальних загонів у складі міжнародних гуманітарних місій.

Ключові слова: рятувальники, Міжнародна консультативна група ООН, "ІНСАРАГ", пошуково-рятувальна операція.

В статье показано актуальное состояние и перспективы развития ГСЧС Украины на пути к обретению украинской корпусом спасателей полноправного членства в Международной консультативной группе ООН по проведению поисково-спасательных операций в условиях города - "ИНСАРАГ". Показаны некоторые отличия психологического обеспечения деятельности специалистов сводных спасательных отрядов в составе международных гуманитарных миссий.

Ключевые слова: спасатели, Международная консультативная группа ООН - "ИНСАРАГ", поисково-спасательная операция.

Постановка проблеми: в умовах трансформації сучасного суспільства, які відбуваються в Україні, великого значення набуває діяльності зведених рятувальних підрозділів. Особливо гостро постає питання їх підготовки до виконання завдань під час реагування на комбіновані види надзвичайних ситуацій. Україна, обравши шлях Європейської інтеграції взяла на себе зобов'язання привести всі стандарти з підготовки та діяльності рятувальних підрозділів, до тих, що діють у Європі.

Водночас, незважаючи на великий досвід залучення українських рятувальників до участі у міжнародних рятувальних операціях, відповідного статусу "рятувальник міжнародного класу", вони на цей час, не набули. **Актуальність** досліджуваної проблеми полягає у необхідності вироблення нових стандартів до формування таких підрозділів, відбору та атестації персоналу, всебічного забезпечення їх діяльності, в тому числі і соціально-психологічного.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі діяльності рятувальників у різних аспектах присвячені праці: Садкового В.П., Перелигіної Л.А. (2004) – стосовно попередження розвитку у рятувальників посттравматичних розладів; Тімченка О.В., Миронця С.М. – стосовно регуляції прояву негативних психічних станів та реакцій у рятувальників під час діяльності в екстремальних умовах; О.П.Євсюкова (2008), О.С.Колесніченка (2011), І.І.Назаренко (2013) – стосовно формування готовності до діяльності в екстремальних умовах; В.М.Крайнюк (2009), М.С. Корольчука (2004, 2010) – стосовно стресостійкості рятувальників та формування у них стійкості до профе-

сійного стресу; Куфлієвського А.С. (2007) – стосовно професійного вигорання рятувальників та інші.

Отже, можемо стверджувати, що існує багато наукових досліджень, які присвячені вивченню психологічних особливостей діяльності рятувальників "взагалі", що ж до проблем, які спрямовані на формування системи заходів з підготовки висококваліфікованих фахівців рятувальної справи, які могли б бути сертифікованими за міжнародними стандартами, то таких досліджень у цілісно вираженому аспекті нами не виявлено. А питання психологічного забезпечення діяльності таких формувань, на теренах України взагалі відсутні.

Не існує і нормативно-методичної бази щодо системи оцінки й обліку професійно-значимих психологічних і психофізіологічних якостей не тільки для даного контингенту, але й для інших рятувальників. Зокрема, таких нормативних актів не розроблено для медиків – рятувальників, які здебільшого залучаються до участі у складі міжнародних рятувальних загонів на рівні з рятувальниками.

Водночас, подібні праці могли б мати не тільки теоретичне, але й практичне та прикладне значення, оскільки вони сприятимуть удосконаленню системи відбору, підготовки й ефективного психологічного забезпечення діяльності зазначеної категорії фахівців рятувальної справи, що й спонукало нас до вивчення зазначеної проблеми.

Метою даної статті є визначення проблемних питань пов'язаних із входженням українських фахівців до міжнародного корпусу рятувальників та визначення напрямів щодо їх розв'язання, зокрема і в сфері їх психологічного забезпечення.

Виклад основного матеріалу. З проголошенням Україною курсу на Євроінтеграцію постає питання про приведення діяльності рятувальних підрозділів у відповідність до Європейських стандартів, зокрема визначення механізмів та критеріїв надання фахівцям ДСНС України статусу рятувальника "міжнародного класу". Шлях до розв'язання зазначеної проблеми знаходиться в площині діяльності Організації об'єднаних націй (ООН), яка здійснюється у сфері міжнародної гуманітарної діяльності.

Багато хто уявляє ООН як організацію, яка займається в основному питаннями підтримки миру й безпеки. Насправді цьому присвячено менш 30% діяльності ООН, а переважно її робота пов'язана з розвитком і наданням гуманітарної допомоги. Система ООН, будучи єдиним всесвітнім інститутом по сприянню розвитку найбідніших районів світу, реалізуючи свої спеціальні програми, допомагає поліпшити життя мільйонам людей [5].

За допомогою цих програм система ООН надає допомогу в розмірі понад 25 млрд. дол. приблизно 135 країнам щорічно: близько 5 млрд. виділяється у вигляді безоплатних субсидій і понад 20 млрд. - у вигляді позик. Організація надає допомогу біженцям, бідним і голодним, сприяє виживанню дітей, охороні навколишнього середовища, боротьбі зі злочинністю й поширенням наркотиків, захисту прав людини, рівноправності жінок і демократії, врегульовує збройні конфлікти тощо [2].

Україна, за часів отримання статусу незалежної держави приймає активну участь у наданні допомоги країнам постраждалим від надзвичайних ситуа-

цій під егідою ООН, міжнародних організацій а також на двосторонній основі, зокрема:

- ліквідація наслідків потужних землетрусів в центральній-азійському регіоні (Туреччина, 1999р.; Індія, 2001 р.; Іран, 2003-2004рр.; Пакистан, 2005р.; Киргизії в, 2008р);

- надання допомоги при ліквідації наслідків паводку в Угорщині в 1999 та 2010 р.р., Польщі в 2010 р., Молдові в 2010 р.

- участь у міжнародній місії з визволення заручників українських моряків з піратського полону (Судан, Сомалі, 2009р.);

- надання медичної та гуманітарної допомоги в наслідок військово-політичного конфлікту (Лівія, 2011р.);

- організація евакуації громадян України із зони військових дій (Ізраїлю, Сирії, Лівану, 2012-2013 рр.) та ін. [4]

На даний час в українському корпусі рятувальників діяльність міжнародного характеру покладено на Державне підприємство "Мобільний рятувальний центр України" (ДП МРЦ), яка здійснюється відповідно до наказу МНС України від 15.08.2007 "Про здійснення міжнародного співробітництва в системі МНС", положень міжнародних актів у сфері запобігання та реагування на надзвичайні ситуації, які належать до компетенції ДСНС України (більше 30) та інших нормативно-правових актів України, які регулюють порядок виконання заходів міжнародного характеру [1].

Саме на ДП МРЦ покладено реалізацію плану набуття українським корпусом рятувальників повноправного членства в Міжнародній консультативній групі ООН з проведення пошуково-рятувальних операцій в умовах міста - "ІНСАРАГ"

ІНСАРАГ – всесвітня мережа, що об'єднує більше 80 країн і організацій під керівництвом Організації Об'єднаних Націй (ООН). ІНСАРАГ займається питаннями пов'язаними з проведенням пошуково-рятувальних робіт (ПРР), має на увазі визначення мінімальних міжнародних стандартів, для пошуково-рятувальних загонів (ПРЗ) і методології міжнародної координації при реагуванні на землетруси у відповідності з керівництвом ІНСАРАГ, схваленим Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 57/150 від 2002 року "Підвищення ефективності координації міжнародної допомоги при проведенні пошуково-рятувальних операцій в горах"

Міжнародна консультативна група з питань пошуку та порятунку (ІНСАРАГ) була створена в 1991 році. Це стало наслідком реалізації ініціатив представлених спеціалізованими міжнародними пошуково-рятувальними загонами (ПРЗ), які працювали разом по ліквідації наслідків землетрусів в Мексиці в 1985 році і у Вірменії в 1988 році. З тим, щоб не дублювати існуючі структури група була сформована в рамках наявних координаційних гуманітарних механізмів під егідою Організації Об'єднаних Націй (ООН). Тому Секретаріат групи організаційно входить до складу відділу підтримки польової координації (FCSS) управління надзвичайних служб (ESB) Управління ООН з координації гуманітарних питань (УКГП ООН) [5].

Під егідою ООН ІНСАРАГ у 2002 році добилася успішного прийняття Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 57/150 від 16.12.2002 "Підвищення

ефективності і зміцнення координації міжнародної допомоги при проведенні пошуково-рятувальних операцій у містах". Резолюція особливо підкреслює, що кожна держава в першу чергу несе відповідальність за надання допомоги жертвам стихійних лих, що сталися на його території, і тому постраждала держава має відігравати головну роль «в ініціюванні, організації, координації та наданні гуманітарної допомоги на своїй території».

У резолюції також роз'яснюється, що міжнародні пошуково-рятувальні загони (ПРЗ) є додатковими силами існуючого національного потенціалу, такому як національна рятувальна служба, а також підкреслюється важливість своєчасної координації діяльності всіх цих ресурсів. Резолюції підкреслюється необхідність технічного озвучування запиту про надання міжнародної допомоги, зокрема в галузі проведення пошуково-рятувальних робіт (ПРР) після землетрусу призвів до обвалення будівель і споруд, у разі, якщо постраждала держава не в силах самотійно впоратися з наслідками подібної надзвичайної ситуації.

Основною метою ІНСАРАГ є надання сприяння в питаннях координації дій між різними ПРЗ, які реагують на міжнародному рівні на надзвичайні ситуації пов'язані з обваленням будівель і споруд, в основному, в результаті землетрусів. Такого роду координації група досягає шляхом забезпечення взаємодії реагуючих підрозділів ще до настання надзвичайних ситуацій. Різного роду робочі зустрічі фахівців є основою для багатьох практичних домовленостей між ними, спрощують процес взаємодії при реагуванні на реальні лиха та катастрофи. Основна інформація про те, як міжнародні ПРЗ домовилися працювати знаходиться в Керівництві ІНСАРАГ, яке є діючим документом, що визначає принципи, слідувати яким домовлено всередині групи.

ІНСАРАГ складається із декількох груп і поділяється за географічним принципом. Усі ці елементи підвітні міжнародним органам Керівної групи ІНСАРАГ на раціональному рівні і разом з тим гарантує, що вони реалізуються в одному ключі з рішеннями прийнятими на глобальному рівні.

Вважається, що багато в чому саме ця резолюція лежить в основі тих успіхів, які група змогла домогтися за останні 20 років. Основною метою ІНСАРАГ є надання сприяння в питаннях координації дій між різними ПРЗ, які реагують на міжнародному рівні на надзвичайні ситуації пов'язані з обваленням будівель і споруд, в основному, в результаті землетрусів.

У 2009 р. Україною було подано заявку до Секретаріату ІНСАРАГ про наміри проходження міжнародної атестації Державним Підприємством Мобільний Рятувальний Центр до ІНСАРАГ. Того ж дня ДП МРЦ був зареєстрований в мережі ІНСАРАГ. У 2011 р. було подано заявку щодо міжнародної атестації пошуково-рятувальної команди ДП МРЦ в системі ІНСАРАГ. У результаті цього атестацію української команди було призначено на червень 2014 р. Успішне проходження атестації дасть можливість у подальшому розширити співпрацю з ООН і залучати ДП МРЦ ДСНС України до міжнародних місій.

Вимоги до кваліфікації "рятувальника міжнародного класу" передбачають: Кваліфікація "рятувальник вищої категорії" ("майстер міжнародного класу") присвоюється: основному складу ДП МРЦ, який має стаж роботи рятувальника першого класу 2 роки, відповідає вимогам рятувальника першого

класу, має вищу технічну або медичну освіту та сертифікати, що засвідчують якість підготовки, відповідають міжнародним зразкам та дозволяють у разі потреби виконувати роботи у складі міжнародних аварійно – рятувальних формувань без додаткової підготовки, володіти на розмовному рівні однією із західноєвропейських мов [1].

На сьогоднішній день ДП МРЦ на постійній основі залучено до заходів, які проводяться наступними підрозділами міжнародних організацій:

- Офісу координації гуманітарних справ ООН;
- Програми розвитку ООН в Україні;
- Організації з безпеки та співробітництва в Європі;
- Центру моніторингу та інформації Європейської Комісії;
- Євроатлантичного центру НАТО з реагування на катастрофи;
- Корпусу сил Співдружності Незалежних Держав;
- Міжнародної дорадчої консультативної групи ООН з проведення пошуково-рятувальних операцій в умовах міста - "ІНСАРАГ";
- Організації Чорноморського економічного співробітництва;
- Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ [5].

Інші підрозділи міжнародних організацій, які приймають участь у забезпеченні безпеки та антитерористичної діяльності під час проведення заходів за участю великої кількості людей.

У цьому аспекті діяльність рятувальних підрозділів є винятково-важливою не тільки з точки зору їх професійного вишколу та матеріально-технічним забезпеченням, але й морально-психологічним станом рятувальників, зокрема їх мотиваційною спрямованістю, здатністю долати великі емоційні та фізичні навантаження тощо.

Діяльність таких підрозділів завжди утруднена впливом чисельних психологічних чинників, які як правило пов'язані з загрозою для життя і здоров'я, напруженням, обумовленим необхідністю рятування постраждалих, різноманітними засобами негативного впливу на психіку фахівця. Значну частину таких впливів дозволяє мінімізувати спеціальна та психологічна підготовка професійних контингентів, які приймають участь у ліквідації НС, й досвід ведення аварійно-рятувальних робіт.

Водночас, навіть самий висококваліфікований рятувальник, відчуває при роботі в зоні НС виражене фізичне і ще більше значиме емоційне навантаження. Більше того, чим вища кваліфікація рятувальника, і чим більш складні задачі йому доводиться розв'язувати, тим вищим виявляється його психічне напруження, тим більш високі вимоги висовуються до його психологічних якостей.

Рівень розвитку цих якостей в значній мірі визначається здатністю рятувальників до оволодіння відповідними навичками, їх схильністю до навчання, і в цілому, їх професійної працездатності. Далеко, не всі люди володіють такими якостями. Недостатня їх вираженість, інколи може бути непомітною у повсякденному житті, а в екстремальних ситуаціях (які є буденними для рятувальників) може проявлятися неочікувано і ярко, суттєво знизить ефективність праці, бути причиною важких за своїми наслідками помилок і зривів у професійній діяльності.

Їх дефіцит може бути також причиною загострення і розвитку деяких психічних і психосоматичних розладів. Тому оцінка таких якостей на перших етапах становлення фахівця в професії й подальше їх врахування при підготовці рятувальника й організації його праці є необхідною умовою успішної діяльності [3].

Фундаментальними психофізіологічними основами оцінки адаптації людини до діяльності в умовах загрози для життя і здоров'я і, як наслідок, його професійної придатності є теорія загального адаптаційного синдрому Г. Сельє (1966), теорія емоційного стресу Р.Лазаруса (1970) і концепція психічної адаптації Ф.Б. Березіна (1988), розробки П.К.Анохіна (1975), П.В. Сімонова (1981).

Розкривають уявлення про функціональні стани фахівців, діяльність яких відбувається в екстремальних умовах, також праці В.П.Зінченка (1974), В.И.Медведева (1982), М.С. Корольчука (1996) та інших фізіологів праці, психологів К.К.Платонова (1960), В.А.Бодрова (1984), Ф.Б.Ломова (1984) та ін. Нарешті, механізми порушення психічної адаптації до діяльності в подібних умовах розкривають праці психіатрів Г.К.Ушакова (1978), Ю.А.Александровського (1991) та ін.

Оцінка ступеня вираженості і структури професійно-значимих психологічних і психофізіологічних якостей рятувальників, яка відбувається в рамках психофізіологічного відбору має значення також для медико-психологічного забезпечення діяльності і в тому числі медичного контролю й експертизи працездатності, для проведення реабілітаційно-відновлювальних заходів, удосконалення психологічної підготовки фахівців тощо [3].

На виняткову роль аналізу психологічних і психофізіологічних якостей в оцінці й прогнозуванні поведінки і працездатності людини в особливих умовах вказує весь досвід медицини і психології екстремальних станів, воєнної медицини і в, першу чергу, її авіаційної і космічної галузей.

Варто зазначити, що ступінь розробленості проблеми професійного відбору осіб "ризиконебезпечних" професій, в тому числі рятувальників у різних міністерствах і відомствах суттєво відрізняються.

Найбільший досвід в даному напрямі накопичено стосовно військових спеціалістів. За останні роки, з утворенням в центральному органі виконавчої влади у сфері цивільного захисту Психологічної служби, дане питання досить глибоко пропрацьовано в Державній службі України з надзвичайних ситуацій

Рятувальники різних кваліфікаційних категорій суттєво відрізняються між собою за багатьма професійно значимими характеристиками. Серед таких характеристик – рівень освіти, спеціалізація, стаж і досвід роботи (у тому числі у складі міжнародних гуманітарних місій), стан здоров'я тощо. Чим вищий рівень кваліфікації рятувальника, тим жорсткіші вимоги до його професійних характеристик.

Отже, на сьогодні однією з пріоритетних задач ДСНС України є атестація пошуково-рятувальної команди «Мобільного рятувального центру» в системі ІНСАРАГ.

Управління з координації гуманітарних питань ООН (УКГП) забезпечує функціональну взаємодію гуманітарної спільноти в сфері реагування на надзвичайні ситуації. Одним із мандатів організації, що зазначений в резолюції

Генеральної Асамблеї ООН 2816 (XXVI) 14 грудня 1971 року, є забезпечення реалізації принципів функціонування та координування взаємодії в межах всієї системи реагування.

До складу УКГП ООН входять такі головні структурні *елементи*: міжнародна дорадча консультативна група ООН з проведення пошуково-рятувальних операцій в умовах міста (ІНСАРАГ); система з координації та оцінки наслідків катастроф (ЮНДАК); система гуманітарної цивільно-військової координації.

Під час участі в заходах міжнародного характеру виконуються наступні завдання: надання іншим країнам та отримання гуманітарної та/чи інших видів допомоги під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; забезпечення досягнення, підтримання та використання в повсякденній роботі міжнародних стандартів для підрозділів які залучаються до запобігання та реагування на НС та проведення пошуково-рятувальних та інших операцій; поширення досвіду та участь в удосконаленні національних стандартів з питань проведення пошуково-рятувальних робіт з метою їх адаптації до міжнародних норм і стандартів; підвищення готовності та можливостей в питаннях, пов'язаних з реагуванням на НС; підвищення ефективності взаємодії з підрозділами національних та міжнародних організацій в питаннях спільного надання допомоги у випадках НС; участь у міжнародних тендерах та подальша реалізація міжнародних проектів на контрактній основі.

Можливі форми співробітництва:

повне членство - передбачає покриття витрат, пов'язаних із участю представників України у місіях ООН, через спеціальні фонди ООН;

залучення до місій окремих фахівців країни – форма не передбачає окремого фінансування на проведення заходів співробітництва, але потребує фінансування до підготовки фахівців на спеціалізованих курсах ООН;

приєднання до системи ООН з гуманітарної цивільно-військової координації (не передбачає окремого фінансування на проведення заходів співробітництва, але потребує фінансування до підготовки фахівців на спеціалізованих курсах ООН);

започаткування та проведення процедур стосовно довгострокового співробітництва з Женевським міжнародним центром із гуманітарного розмінування;

участь у місіях ООН на контрактній основі спільно з іншими країнами чи окремими організаціями;

участь у міжнародних навчаннях відповідно до Фінансованого ЄС Проекту з запобігання, готовності та реагування на катастрофи природного та техногенного характеру для країн Східного партнерства (Україна, Республіка Вірменія, Республіка Білорусь, Грузія, Республіка Молдова та Азербайджанська Республіка) Флагманської ініціативи ЄС, яке заплановано в Україні у червні 2014 року;

Станом на початок березня 2014 року вже 111 рятувальників ДП МРЦ в складу команди отримали сертифікати щодо проходження курсу. Підготовлено комплект необхідних документів для надання повноважень на підписання Меморандуму про взаєморозуміння між ДСНС України та Управління з ко-

ординації гуманітарних питань ООН. Представники команди продовжують також вдосконалювати знання англійської мови”.

Висновки. Отже аналіз діяльності рятувальних загонів, їх залучення до участі в міжнародних гуманітарних місіях з надання допомоги постраждалим країнам у наслідок великомасштабних надзвичайних ситуацій ставить нові завдання перед корпусом рятувальників щодо підвищення рівня підготовки, зокрема готовності до діяльності у складі міжнародних гуманітарних організацій.

Уведення стандартів Міжнародної консультативної групи ООН з проведення пошуково-рятувальних операцій в умовах міста "ІНСАРАГ" дозволить вийти на якісно новий рівень професійного вишколу Українського корпусу рятувальників.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку, на нашу думку, мають бути спрямовані на розроблення комплексу заходів всебічного забезпечення рятувальників зведених рятувальних загонів у тому числі і психологічного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наказ МНС України від 15.08.2007 "Про здійснення міжнародного співробітництва в системі МНС".

2. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 57/150 від 16 грудня 2002 "Підвищення ефективності та зміцнення координації міжнародної допомоги при проведенні пошуково-рятувальних операцій у містах"

3. Миронець С.М. Формування психологічної готовності рятувальників міжнародних гуманітарних місій / С. М. Миронець Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. – К. : НУОУ, 2013. – Вип. 3 (34). – С. 254 – 259.

4. Миронець С.М. Психологічні особливості утворення та супроводу діяльності міжнародних гуманітарних місій / С.М. Миронець. Проблеми екстремальної та кризової психології. [Збірник наукових праць]. Вип. 14. Ч. II – Х.: НУЦЗУ, 2013. – С. 215 – 221.

УДК 159.9:351.743.(477)

Мовмига Н.Є., здобувач кафедри соціології та психології факультету права та масових комунікацій ХНУВС (м. Харків).

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОГНІТИВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЖИТТЄВИХ ДОМАГАНЬ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Стаття присвячена дослідженню гендерних особливостей когнітивних характеристик життєвих домагань майбутніх правоохоронців. Проаналізовано гендерні відмінності змісту та рівня диференційованості життєвих домагань курсантів хлопців та дівчат молодших та старших курсів. Визначено особливості проектування ними власного життєвого шляху, стратегічність, структурованість та значущість планування у часі поставлених цілей. Розкрито змістові аспекти чоловічих та жіночих індивідуалізованих характеристик курсантів молодших та старших курсів у самоописаннях. Зокрема, особливості і якості особистості, ступінь прояву гендерних